

Az el-lőtt Nyilak közt Egy sem tér hozzád,
Szó addig Tiéd, míg Ki nem mondja szád.
Ez légyen Éltedben Rövid *Éthicád*.

GYALUI FARKAS.

KAZINCZY FERENCZ CSALÁDI LEVELEZÉSE.

Első közlemény.

*Bossányi Susánna levele Kazinczy Ferenczhez.*¹

Kedves Fiam! Édes Ferenczem!

Melly örömmel veszem én a te írásod, azt Kedvesem magad jól tudod; de az egek, bár már az én szenvedéseim közt eresztett sóhajtásaimat meg halgatnák, 's Kegyelmes Királyunk szívét, száját arra hajtánák, hogy jönnél már az én te hozzád mindenkor különösen vonzó Anyai szívemhez, mellynek tsak módját tudnám, hogy segíthessek rajtad 's magamon, bizony magamis kész vagyok Ó Felsége Kegyelmes lábaihoz borúlni, 's minél előbbi szabadulásodért esedezni.

A szerentsés meg Kegyelmezésed óta is, mennyire emészt az engemet, hogy majd ezt, majd meg amaszt hallya az ember felöletek. Oh Egek szüntessetek már meg minden gonoszt, soha se engedjétek a Hazába ilyen Síralmas időtt érni, hadd lenne már egyszer mindenikünknek óhajtott 's régen várt csendes békessége.

Édes Fiam azon nagyon örülök mikor azt hallom hogy leg alább egészséges vagy, de kíméld meg az Istenért ez utánn is egészséged, 's vigyázz életedre, melly mind nekem, mind Testvéreidnek annyira betses. Tsak az a nap nyújt nékem valamennyire enyhülést, és nyugodalmat, mellyen leveledet vehettem, tsak az emészt hogy azt ritkán látthatom, vagy leg alább ritkábban mintsem ohajtanám.

A Katona Ötsédnek 22 Junii írott levelét vettem, mellyben meg kegyelmeztetésednek Gratulál az Isten áldja meg őtet is, még semmi baja sints a sok Strapáciánál egyéb, de hiszen a Katonaság azzal jár; hát ithon mennyi baj van rajtunk, tsak hogy más móddal, mint az övé minden a maga terhért viszi.

Miklóst az el múlt Kedden küldtem haza Semjénbe, már Dienest ott találta, a mit a minap Miklos felől irtál, ugyan mellyiteknek a Gondolattya volt az, vallyon mi lenne belőle annak sem lévén semmije Miklósnak Pedig igen kevés, vallyon hová vinné, vagy mit adna neki enni tsak egy Holnapig is. Nekem maga mást mondott, és már abba Magam is tökkéletesen meg egyezném Biharból való tsakugyan nintsen sem Apja sem Anyja, a Ház sem a legutolsó.²

¹ Keltezve nincs a levél, de czélzás van benne K. megkegyelmeztetésére és K. Lászlónak gratulációjára ehhez az örvendetes tényhez június 22-én kelt levelében. Így valószínűleg 1801. (a megkegyelmeztetés éve) júniusában íródott a levél. Dekáni Kálmán közli.

² Eddig a levelet az öregasszony mással iratta és innen kezdve olvassuk

It az idő igen rosziúl jár mikor kelet volna eső nem vólt most dolgozni keék mindég esik Kenyér lene valami ha fel vehetnék az ortásokba kin van mind öszve 195 Kereszt idebe tam lesz vagy ezer Kereszt tavasz rozs Széna nem a leg töb a Liget alat 15 öl de 3 öl széles a fészterben 20 öl és 6 bogja. Marat az alsón is lesz még vagy 15 az ortás alkalmasint el költ de hitelbe it pésztt nem lehet veni nints az emberek köszt tugya Isten mit tsináljunk.

Édes gyermekem az egéségedre vigyázz az ithon valókon ne busul it vagyok én ara Kedvesem ki téve van is elég boszu tsak Heritz miat de ebe is mindent el követek a Pízt a Vármegye vete fel gondolom 1500 tám a barátság el mul kösztök azért kelet az Opositionak leni. Szükséged Nintsé ird meg fejár ruhákra vagy mi a tisztességig ot is meg kel teni a mi lehet. Fiam jaj Anyai Szemeim hogy nem lehetnek az enyémekek enyémekek és mindenkorra Ketten azért írjuk eszt a Levelet hogy nékem igen nehezen esik nem látok jól Fiam Oh Egek jüjjetek az én segítségemre és agyátok vissza nékem aszt a mit már egy darab ideje el vetettek tülem.

Clarirul majd el is felejték irni Öh egéséges a gyermekek mind hárman hímlősök voltak de szerentsésen által estek az Ö Csókját a magaméval id teszem s vagyok a ki mindég

Szerető édes Anyád
Árva Bossányi Susánna.

Bossányi Susánna levele Kazinczy Péterhez.¹

Kedves Sógor Uram

A kivant el tökelesemrűl valo irast két eksemplarba küldöm Meltoztassék mind a kettűtt Coramisalni s az egyiket nékem vissza küldeni a Masikat pedig anak a jó Fiamnak Meg emelet egy kiresim van Sógor Uramhoz agya Tuttára hogy az Apjoka le ülyön Semi véle való dólgomba ne avasa magát mint Levelebe valami meg szentelt Pani Fernumrul szemtelenül ír hogy a Leányát ara sem Meltoztattam igaz én olyat nem adhatam mint a Milyet az Ö Grófnéja Öszvekelekések után mingyárt kapot egy kosárba mint ajándékat Ugy küldvén Néki ki takarván láttya hogy egy eleven Kezes Lábas Panifernum eszt a Leányátul tudom. Azirt írom hogy szemtelenül ment én atam egy 50 hatbúl aló Aufsatsot egy keszenót és 300 Rf. kisz Pésztt a Leányanak még is mind ezeknek igaságos vóltátt fere teszi s Nékem Pirongatást teszen ok nélkül Pretenziokat teszen az Ö Leánya mar anyi ideje hogy együt él a Fiamal, még sints fekvő jószága ere tsak aszt mondom a Fíát meg Hazasitatta mak szemencuriat ata Néki vagy mit egyebet vagy a jövendőbeli menyének Halatam

az ő kemény, határozott vonásait, mert »nekem igen nehezen esik (az írás), nem látok jól Fiam«, menti magát a fia előtt. Dékányi Kálmán közli.

¹ A levél keltezve nincs. De magából a levélből és Kazinczy F. Följegyzéseiből (1800—1805) következtetve, egyidejű a K. F.-nek küldött »propositiókkal«, ezekkel együtt küldte B. S. sógorának. Ezek 1805, júl. 1-én Regmeczen vannak datálva és így a levél keltét is erre a napra tehetjük. Dékányi Kálmán közli.

Magoktul valami Fülbe valót és el törtt Üvegü ezüstbe foglalt Tükröt de az az Ó Jólga vóit az enyim az enyim, vége van egyikünknek anji küzi a dologhoz mint a másíknak azért egymás nélkül el legyünk mert Nékem nem presental érje be aval hogy a Fiamnak minden leg kiseb tudásom nélkül oda adta a Leányát Hírem nélkül Lakadalmi Terminust tett most kevés időre fel jünek akkor it hagyja a Leányát minden jó gondolkodás nélkül mint uj házások reám való nézve illetlenül mert az Lehetett volna az en hírem, engedelmem nélkül az okos világ itélye meg akar Kinek mar ha egytser már a Fiamnak ata a Leanyat e még nem elig ide jün azt meg tudni mék Fekvő Józágot mutattam ki a Leányanak és it valami ilendőséget fészegat a Micsoda Feleletemet kapta reá köszönye magának és tsak meg ne szünyon tovább az edig már velem tettekrül meg teszem a szép embersége melet nekem pedig az adásba a Fiamal van dolgom nem a Leányával a Felső Józág vagy élelmére való adásom iránt azért rajta kívül Mással nem is Csinálok semit Ezen Leveletem hogy Sógor Uram aval az írásal kezéhez külgvön kérem. A Mi Ószi Tavaszí, Tengerit ki Mutattattam, azt a Rendelést tettem hogy a Gazdám mind tulajdon Magamét fel is vétetem már meg is van kapálva és készen van Tehát az a Bolond írásai jó Fiamnak ara vit hogy ezeknek felvé-télet már magára hagyam hogy valami képen az én Rosz Gazdaszony-ságom miat Kárt Ne valjon maga vétete fel, csinálja vele a Mit akar van jó Gazdaságra Tanító Apjoka. A Mi a Főzeleket illeti Lentsét Borsót Kölest azt mast egytser még tsak kézből adom ki Paszulyt darabal a Mezőbe Kendert Ugy is külem vetettem már anyit ipen mint magamnak lehet Gazdalkodni Gazd Aszonykodni de Nekem s az én Kedveseimnek békeség Mindentül Békeség a sok Fetsegésnek imit amot való Hurtsolás-nak a velem levő dolgával senkinek semi közí semi dolga Csak azt tugyam meg hogy Semjenbe valaki tugya it Sogor Uramnál egyéb nem tugya meg a kivel iratnom kéntelen vóltam az legyen nem Rátkay uram mert már ez a betsületes ember is szenvedet ok nélkül hogy jó emberem Masokra se tolya a Maga pletykáját töbet mint az el mult Télen Laczi igy Bucszozott el tüle az Isten álgyon meg a leg nagyobb áldásával az egyenes tökéletes Szülékel Mar töbet nem írhatok Nékem Nagy betsületel való Sogor ez is keservesen esik.

Á.(rva) B.(ossányi) S.(usána).

Kazinczy Ferencz kellemetlenségei László és Dienes öccsével.

20. May, 1802.¹

Az itt nyomban következő levél az, a mi azt a' bizonyítást követeli, mellyről ez az egész correspondentia a' bizonyosság. Én ezt Februarius

¹ E sorok egy külön negyed ív papíron vannak, mely a leveleknek borítékául szolgálhatott. De már a K. F. levele, »mely a nagy tüzet csinálta.« hiányzik és helyette egy nyolcz lapos füzet van, melyben a K. László 1802. ápr. 5-ki levelének másolata azután K. F.-től magyarázatok hozzá és az összezördülések leírása, ezután a László és K. F. leveleinek tárgyalása jön, majd arra és egy újabb levelére a válaszok s új lapon egy Dieneshez írt levél következnek. Dékányi Kálmán közli.

2-dikán írtam Dienes Őcsémnek, ő pedig hírem nélkül küldötte Laczinak. Laczi Májusnak 11-dikén küldötte nekem, pirongatásúl. Én örvendő fogadtam.

Nil conscire sibi! nulla pallescere culpa!

Fr. K.

A' Laczi Levele. Lincz 5-dik Apr. 1802.

Drága Kedves Asszonyom Anyám!

Mind abból hogy két rendbeli levelemre kedves Asszonyom Anyámtól választ nem kaphattam, de még bizonyosabban a' Bátyám Dienes leveléből látom, hogy a' kedves Asszonyom Anyám gratziáját elvesztettem. Oda haza létembe kedves Asszonyám anyai kegyességébe mind végig részesülvén, bizonyos vagyok benne, hogy azt, a' miért Asszonyám reám neheztel, nem önnön maga tapasztalta bennem hanem kedves Assz. előtt mással vádoltattam. Ki légyen vádolóm bizonyosan nem tudom: de az ég alatt a' bátyám Ferenczen kívül más ellenségem nem lévén, mást nem is gondolhatok. Kérem alázatosan kedves Assz't, méltóztassék Assz'm engem nem az ő beszéde szerint, hanem a' mint engem mindég ismért, és az egész engem ismerő világ ismér, megítélni. Bizonyos vagyok benne, hogy ha Assz'm azt mind igaznak tartja, a' mit rólam mond, úgy nem lessz talán egy gonoszabb ember mint én az ég alatt. De hallott e Asszonyám valaha valamit az én veszekedő természetemről? tapasztalta e valaki valaha, hogy én testvéreim között valami zenebonát indítottam volna? és nem látta e inkább kedves Asszm mindég, hogy ha valahol tüzet éreztem, azt mindig csendesíteni igyekeztem? Uj panasszal fog a' Bátyám most Asszmhoz jöni, mert tudom, hogy két levelemet sajnosan veszi. De ki az oka? Én ismét a' legbarátságosabb levelet írom neki, ő arra válaszol, azt írja, hogy ő engem Szemere Alberthez nem hasonlít, — becsületes characterembe kételkedik, mivel egy könyvről nem úgy ítélek mint ő — a' vallás eránt való gondolkodásomat ismervén, azt tudakozza, ha tudnék e Zsidó lenni? — Ugyan édes Asszm mivel érdemltem én őtöle ezt a' csinoscorrespondentiát és felelhettem e én neki másképp, mint a' hogy feleltem. Ez nem elég. Dienes bátyámnak ír és levelébe rólam legcsúfosabban és hamissan beszél. Azt írja a' bátyámnak, hogy én neki azt mondtam, hogy keresetit a Susi gyermekeinek hagyja. Hogy mondhattam én erről valamit, holott soha felőle semmit sem hallottam? Ha lelki ismérte van, esmérje-meg, hogy nem csak azt, hogy azt nem mondtam, hanem inkább azt hogy azért örvendek annyira a Dienes uj házában, mivel ez által ezután egy Kazinczy mindég Váradon fog lakni. Illyen hamis tanubizonyossággal vádol ő engem Dienesnél, és tudom illyekkel kedves Asszm előtt is. Éppen illyen hamisan írja Dnek, hogy én nékie azt mondtam, hogy a Susi leányának Julishoz kell menni. Tudja az Isten, és tudják mások is, hogy én ebbe a' dologba soha eszköz nem voltam — sőt inkább tanácslottam, hogy oda ne adják; azért kíváltképpen, mert a' Nénémet jó Nevelőnek nem tartom. Tudakozza kedves Asszm Péchy Imre bátyámat, egynehányszor beszéltem vele ebbe' a' dologba', és tudom hogy úgy

viselkedem, hogy Asszm nem hogy haragudna, hanem inkább még anyai szívességébe még inkább bérekesztene. Ne hidje Asszm a' mit a' Domokos Urnál történt dolgról beszéll; — elhallgatja ő azt, hogy bántott ő engem meg méltatlanul Karner előtt és Fráter Istvánnál a' Pap jelenlétében. Tudakozza Asszm ezeket — és milyen megbántva ír erről a' históriáról is Dienesnek. Alázatosan engedelmet kérek Assztól, hogy ilyen egyenesen vagyok kéntelen írni arról a' kit tudom, hogy Asszm szeret: de ha csak ő beszéll szüntelen, én pedig mindég hallgatok, úgy bizonyos, hogy Asszm engem kéntelen megútálni, — mert ő feltette magába, minden egyességét a' házunknak töviből kiforgatni. Reménylem én kedves Asszm hogy az idő és a' mik még történhetnek, igazságomat nyilvánosságabbá teszik. Addig pedig az egekre kérem Asszmat, ne hidje, hogy bennem olly elfajúlt fija van. Tudja az Isten, milyen szeretettel viseltettem mindég a' bátyám eránt; tudják mindenek, minden testvéreimmel és rokonaimmal mindég milyen jó lábbon állottam — mondja-meg ő maga, a' bátyám, mivel érdemltem meg én őtöle ezeket a' csúfos leveleket és hamis vádokat. Valójába édes Asszm vígyázóbb vagyok én, és voltam is mindég, minthogy házunknak egyességét legkissebben is megbánhattam volna. Nézze Asszm ötet. Hány esztendeje már, hogy a' testvérével való haragjának végét nem szakaszthatja. Milyen okokat ad csekélységekben is az egyenetlenségre. Miért írja ő, hogy mit tehet róla, hogy ő testvérei közt Klárit és Józsit legjobban szereti. Valójában az illyes hijába való beszéd nem eszközöli azt, hogy köztünk a' szent egyesség felmaradjon. Csak várjuk az időt, majd meglátjuk még, kit fog köztünk legjobban szeretni. Egyenes lelki ismértembe bizakodván tudom én bizonyosan hogy én még Asszm kegyességére érdemes leszek.

Megromlott egésségem egészen helyre állott. Egyéb eránt itt mindenek barátságával élek. Lovaim egésségcek. Édes kedves Asszm igazságomat ollyan tisztán érzvén, fiúi tisztelettel kérem Asszt, tartson engem annak, a' ki vagyok

Asszonyámnak alázatos engedelmes fia

Kazinczy
Obristlieutenant.

Magyarázatok azon dolgokra, a' mellyeket ezen levélben az Olvasó előre készítés nélkül nem érthet.

László öcsém a' legbecsületesebb karakterü ember, a' kit az ő Felsege egész Tiszti-seregében találhatni, 's a' mint írja, nem veszekedő: de szerencsétlenségére valamely kipattanásokat enged magának sok izben, 's a' maga állításait olly hangosan vitatja, hogy soknak elvész bátorsága kimondani előtte, a' mit érez. Ennek példáit kell elő hoznom, hogy kopasz mentségnek ne tartassék. Egy Bihar Vármegyei Magistratualis személytől tudom, hogy egyszer (rabságomnak ideje alatt) Gróf Sauer Váradi Nagy Prépost és tituláris Püspök házánál egy Vendégbe olly lánnggal belé kapott, hogy Gróf Sauer, a' háznak Gazdája, elrettenvén ezen a' szokatlan scénán, 's megsértette, hogy háza olly kevésbé res-

pectáltatik, az öreg Domokos Urat szólította meg, hogy interponálja a maga auctoritását s' csináljon csendességet. Ez a' tisztelt Ősz szólott, de az öcsém nem hagyta abba a' harsogó beszédet. Baranyi Mihály Úr végre egy tréfára vetemedett, 's kaczagásra hozván az egész circulust, megszerzette a ház nyugalalmát.

Ugyan csak rabságom ideje alatt történt, hogy Miklós Öcsémmel csakugyan azért, hogy egy oly kérdést tett neki, melyet nem csak testvérek és barátok, hanem csendes vérű idegenek közt is tehetni, öszve veszett, és vele ezen kérdés miatt éles szókra fakadt. Eggy tisztelt Úr, a' kit meg kell kéméllenem, ismervén az Öcsémnek tüzét, tulajdon házána genirozta magát, 's biztosabb barátjaihoz tett panaszlásiban szellőzte ki kedvetlen érzéseit.

Tudván ezeket és Laczit úgy nézvéen ugyan, mint *testvért*, de úgy is, mint nem *köztünk lakó*, hanem csak *látogatásunkra* jött testvért, nem akartam sem őtet bosszantani, sem magamat vele kedvetlen scénákra hozni, 's hallgattam sok paradoxum mondásaira, mihellyt láttam, hogy hangja hevesedik. Ez a' hallgatásom neki fájt, de azt Juliusnak első napján lett vele való öszvejövelelem olta Decembernek 19-dikéig soha nem mondotta, 's én soha nem is gyanithattam. Ekkor az történt, a' mit itt beszélni kezdek:

A' Debreczeni scéna, December 1801.

Nekem dolgom volt Debreczenben, 's az Öcsém barátságából egygyütt jött. Domokos Úrnál szállánk meg. Ebédhez ülünk, 's a' beszéd Gróf Teleky Lászlóra fordúlt. *Én*, Tudja e Uram Bátyám, hogy ez a' Gróf duellálni tanult és tanulásának kész hasznát venné, ha megbántatik? — *Domokos Úr*. Az Atyja is! — *Én*. Dehogy? — *D. Úr*. De igen — 's a Synodusban — mint Praesese a' Synodusnak — publice declarálta, hogy (NB. mit dem Ton und Gesticulation des Gr. Josef Teleky) *én bizony duellálok, ha valaki megbánt!* — Ezt a' tonust — ezt a' gesticulatiót — ezt a' publice mondott szót — ezt a Synodus Praesese szavát — Domokos Úrnak originális módját ugyan ki ne nevette volna? én ugyan édesdeden nevettem. — Laczi azt állította, hogy duellálni jó dolog. — *D. Úr*. De vétkezni? — *Laczi*. Ez cselekszi, hogy más Nemzetnél nincs ennyi veszekedés, ennyi pletyka, ennyi dehonestatorius Processus, mint itt: ott a' megbántott egy szál kardra hívja ki, a megbántóját, 's hamar vége a' pernek. — *D. Úr* (a' ki mindég monosyllabok által beszéll.) Nekem soha nem volt dehonestatorius Processusom. — Laczi csak azt vitatta, hogy a' duellum jó; és én ezt katonában nem csudálom: nálok a' rendtartás ellenkezik a' Moralitás ebbeli sanctiójával; de neki sem kellene viszont felakadni azon, ha a' *nem katona* azt tartja, hogy a' duellum *isteni és polgári rendelkezések által tilalmas dolog*. Én magamat ezen egész Laczi és D. Úr közt forgó perbe belé nem avattam; csak azt mondtam, hogy ha véték nem volna is, ha szabad dolog volna is, én az életemet nem örömost resquiroznám egy Rhédey Lajos ellen; mert ő nagy, én kicsiny vagyok, ő fegyvert forgatni tanult ember, mint a' ki

katona is volt: én a' pennát forgattam. De midőn Laczinak ezt mondtam, nem nevettem: a' nevetésem csak a' D. Úr mosolygást fakasztgató monpásit 's a' Gróf Teleky József valóban nevetést érdemlő szavát és cselekedetét illette. D. Úr ismét a' Synodusra ment vissza, 's azt mondván hogy Teleky József egy nagy talentumú 's sok tanulású, de makacs és felette paradoxus ember volt, azt vetette hozzá hogy a' Gróf a' Synodusban még ezt is mondotta: *Már én bizony megverem a' feleségem.* Ez a' gondolatlan Synodusba nem illő szó, D. Úr által a' Grófnak hangjával 's mozdulásaival ejtve, engem igen édes nevetésre fakasztott. Hát Laczi csak felugrik az asztaltól, három négy lépést tesz a szobába 's azonban észre vévén, hogy az nagy megbántása annak, a' kinek házánál megszállott és a' kinek ebédjét eszi, ismét leül, 's nem nézvén senkire, hanem majd a' tátra, majd az oldalt lévő ajtóra, indulatosan azt mondja, *hogy ő magát kinevetni nem engedi; önéki a' megnevetés nem argumentum; a' ki vele beszél, őtet respectálja etc.* — — Én azon gondolkodtam, hogy miképpen ragadjam ki a' mellettem ülő ősz hajú gazdát abból a' szörnyű Verlegenheitből, hogy ezen megtámadásra a' maga asztalánál, a' maga mentségére valamit mondjon; midőn Laczi Német nyelven ezt mondja nekem: *Ferencz, három négy nap az idő, a' mit együtt fogunk még tölteni; te is még, én is megyek, 's meg lehet hogy sok esztendőig nem látjuk meg egymást; nekem hagyj békét, engem ki ne ne vess, mert én azt nemcsak löled nem szenvedem, de . . . etc. . . .*

Én ártatlanságomnak tökéletes érzésében, a' legbátrabb hanggal, de az ártatlanság modestiájával, mellynek nem kell bosszú, megszóllalok, s azt mondtam, hogy én mind ezen hozzám intézett szókig azt tartottam, hogy a kifakadás nem engem illet, hanem Uram Bátyámat, Domokos Urat, úgymint a' ki maga szóllott Laczinak ellenére, nem pedig én; én csak a' Gróf Teleki felől ejtett szókat kaczagtam, mellyekhez Laczinak semmi köze. — Laczi egy hangot sem ejtett többet, halotti csendesség fogta el az asztalt, 's végre a' nagy pausa után felköltünk; én egygy olly diadalommal, a' mellyet testvéreimen venni, nekem nem öröm.

Elindulánk Debreczenből mindjárt dél után, 's Laczi előhozta a dolgot. Azt mondá, hogy ez 3-dik megbántásom volt; egyszor Kárnernek, másszor Fráter Istvánnak jelenlétében bántottam meg úgy, *hogy csak nem elfelejtette magát ellenem.* — (Ez igen szép declaratio és nékem mentségül szolgálhat mind azok előtt, a' kik Spectatoraink 's Hallgatóink nem voltak, és a' Laczi vádját 's az én mentségemet hallani fogják.)

Az említett két casus ez:

Beretőn Kárner, az Öcsém, és én tudománybeli dolgokról beszélünk. Laczi azt húzta a' beszédbe, hogy az oskolába járható Ifjuság nagy részének nincs szüksége egyébre, hanem arra, hogy olvasni, írni, számolni tudjon, 's a' Vallás elementumit tanulja. Én azt mondhattam reá, hogy Saxoniában, a hol minden tudós akar lenni, ex ratione status, az az ex finibus civitatis igen bölcsen esik az, hogy a' Polgárok munkás Classisát a' tanulók inproportionált mennyisége által fogyasztani nem engedik:

de nálunk a' tanulók számát nevelni kellene, nem kevesíteni. — Laczi erre nem tudom mit mondott 's én azt kérdeztem, mellyik az a' *veszedelmes* tudomány? — Ő vitatta; 's én megemlékeztem, hogy annak, a' ki három hónap előtt szabadult meg Munkácsról, nem jó még barátja 's testvére előtt is Politikai kérdéseket vitatni, 's elhallgattam.

Fráter Istvánnál az a' becstelen skartéta hozódott elő, mellyet egy szemtelen ember Prof. Lengyel ellen Pasquillant pajkossággal írt illy titulus alatt: *Kant Philosophiájának megrostállása*. Én mondtam, hogy azt olvasni nem fogom; hogy én Kántnak tanítványa nem vagyok; Kántnak megérthetése sok esztendei studiumba kerül, 's nekem arra nincs időm: azonban populáris írásai, a' mellyeket ismerek, igen szépek; és így azt mondom rá, a' mit Socrates egy homályos Író munkájára: A' mit értettem szép; és innen azt húzom-ki, hogy az is szép lessz, a' mit nem értettem, — 'S ezen szavaimat azzal végeztem el, hogy látván, hogy a' Competens Bírók Kántot tisztelik, a' kik nem tisztelik pedig, többire nem értik, vakon engedek az Auctoritásnak, mint a Newton Astronomiai állításainak.

Laczi ere ezt mondta: Ő Német Országban sok Tudóssal szólott a' Kant Filozofija eránt, 's azok neki mind azt mondták: es sey gar nichts dran. — Én erre ezt mondtam, a' mint Laczi mondja: das ist sehr sonderbar. 'S az nagy megbántás, Laczit csak nem maga elfelejtéséig ragadó megbántás, hogy én a' Német Országi Luth. Papoknak vagy kiknek ezen ítéletét különösnek neveztem.

De azt mondja Laczi, hogy a' Világ tónusa, a' testvéri barátsági kötelesség, és az ő tekintete azt kívánják, hogy a' *das ist sehr sonderbar* ne állapodtam volna meg, hanem capacitáltam volna tovább. Mondám neki, hogy hiszen praemittáltam, hogy Kántnak tanítványa nem vagyok, és így nem capacitálhatom; praemittáltam, hogy a competens bírók ítéletét auctoritásnak veszem. — Azt mondja, hogy *höhnisch* ábrázatot csináltam reá. De abban ki lessz bíró? én azt csinálhattam; de ő is viszont hibázhatott, midőn azt annak nézte.

E' szerint a' Debreczeni Actus, a' Kárner és Fráter Pista előtt törtétekkel olly megbántásaim, mellyekről mind addig nem tudtam semmit, míg ő nem mondta, hogy megbántottam. Ezen mentségeimet neki előhordotam, obtestáltam, hogy nekem hidje, hogy a' Kárner és Fráter előtt történt dolgokról nem emlékeztem, a' Debreczeniről pedig azt hittem, hogy kifakadása Domokos Urat illeti; 's kedvetlen emlékezetével a' dolgoknak, de személyének szíves szeretetével váltam el tőle.

Elmenvén innen, 's leveleinkben ez a' dolog a' legszívesebb reconciliatio végett hozódván elő, kértem, hogy hallgatásomat, mellyet nekem rosszúl vett, ne vegye *szíve*, hanem az ő *gondolkozása* eránt való bizatlanságnak. Jobban ismerem én őtet, mint hogy Delátornak nézhettem volna, 's jól emlitem, mit monda Szemere Albert felől, kitől elvonni igyekezett, a' kitől intett, hogy magamat ójjam. 'S hogy azt a *néki fájo* gondolatot, hogy szíve eránt való bizatlankodás indított-e a' hallgatásra, belőle egészen kiírtsam, példát hoztam elő egymással tökéletesen ellenkező gondolkodásunkra.

Emlékeztettem a' többek között, hogy itt olvasván a' *Schiller Mária Stuartját*, ő azzal a' remarqual adta nekem vissza a' könyvet, hogy *Burleigh*, a' ki Erzsébetet reá vette a' gyilkosságra, nagy ember volt. Én mondom neki, hogy száz ezer Olvasó közt nem iessz két ember, a' ki ezt a' darabot olvasván, a' hol a' lélek iszonyodik egy illy istentelen gyilkosságon, mint egy Királynéé, Atyafié, 's Látogató Vendégé volt, 's ezen iszonyúság érzéseivel telik el, Burleighra ügyelhesen, hanem ha *átokkal*. Laczi azt mondta, hogy a' Mária megölését a' Status nyugodalma kívánta. — Abba hagytam; de hogy hallgatásomat balúl ne vegye, azt kérdeztem, hogy lehet-e azt nagynak nézni, a' ki azt tanácsolja, hogy a' rab Máriát méreggel öljék meg? 'S erre L, is eliszo nyodott.

Más példájúl hasonlatlan idéáinknak azt hoztam elő, hogy ő oda declarálta magát, hogy ő mindenütt együtt teszi a' Vallásbeli cultust, a' hol mit talál, mert ugymond minden Vallásnak jó a' Morálja. — Én azt mondtam, hogy az nem elég ok; 's azt kérdeztem, hogy Erdélyben fogná-e gyakorolni a' Socinus cultust? 's Synagógás helybe járna-e imádkozni a' Zsidó gyülekezetbe?

Ezek nem Pedánt villongás képpen hozódtak elő, hanem barátság szerkeztetést eszközlő capacitatio végett, és azért, hogy belőie a' gondolatot ki vegyék, a' mi neki méltán fájhatott: és így igazságos Bíró előtt nem fognak kárhoztathatni. Az ember nem mindég beszéll arról, ha szép-e az idő, vagy nem?

Itélje meg már akárki, hogy ha ezek igazak — pedig úgy áldjon meg engemet az életnek Istene, egygy szóig igazak! — hogy illik a' mi dolgunkra a' mit Laczi ír, 's azt tettem-e irtam-e, a'mit ő ír, hogy irtam?

1. Ne hidje Asszm, a' mit én a Debr. dologról mondok. Én őtet Kárner és Fráter István előtt megbántottam, de azt elhallgatom.

2. *Becsületes karakterembe* kételkedik — (és azért kételkedik) mert egy könyvről nem úgy ítélek, mint ő.

3. Azt kérdi, ha tudnék Zsidó lenni?

Itt a' két levelet magam vágtam ki. — Hosszura terjedt volna a magyarázat.

Laczi azt írja, hogy hamisan irtam Dienesnek, hogy

»én (Laczi) neki (Ferencznek) azt mondtam, hogy a' Susi leányának Julishoz kell menni.«

Én pedig azt mondom, hogy Laczi nekem azt mondta; Und jetzt wird erst das Feuer gross, denn die Tochter der Susie geht zur Julis in die Lehre és azt hogy: das bleibt nun dabey.

Én irtam-e hamissan Dienesnek?

* * *

Azt írja, hogy én Dienesnek azt irtam, hogy ő nekem azt mondta hogy Dienes a' maga keresetit a' Susi gyermekeire hagyja.

¹ Két lap ki van vágva a füzetből. Dékáni Kálmán, közlő.

Itt az igaz, nem reflectálok, úgy a' szavait, mint az éppen most előhozott Német két mondást: de meg tudom mondani mikor esett a' szó.

Dienes Öcsémnek egy csiklándós articulúsáról szólottunk. Én holmit mondtam Laczinak oly véggel, hogy azt mondja meg Dienesnek, hogy így Dienesnek holmi gyanúji oszoljanak el 's forrassunk öszve. Nem tartozik ehhez a' dologhoz előadni, mit mondott L. mit én; 's a' mit két barát egymásnak baráti módon mond, azt becsületes characterü ember tovább nem adja. Meglehet, hogy L. nekem olyat mondott a' Susi gyermekei eránt, a' mit úgy gondolt, hogy az úgy nevezett Klugheit kíván, de a' mellyet maga sem hitt: én azt írtam Dienesnek, a' mit hallottam. Meglehet, hogy másszor azt is mondta, hogy azért örül a' D. új házának, mert az által ezután egy Kazinczy mindég lakik Váradon; meglehet, hogy azt ő mondotta nekem; de én esküszöm, hogy nem emlitem. Azt is esküszöm pedig, hogy ezzel Asszonyámnak hirt nem hoztam. Hiszen Asszm a' Laczi levele olvasása után tudakozta még tőlem, ha úgy van-e a' dolog? ha mondta-e azt nekem Laczi, a' mit magáról itt le akar fejteni?

Ezeket előre bocsátván, ide irom le a Laczinak adott választ.

Ér-Semjén 17. Aprilis. 1802.

Édes kedves Laczim,

Asszonyám tegnap estve vette leveledet; 's nem tudván mi lehet köztted és közttem, sírva jött oda, a' hól írtam. Eggy ideig nem engedte olvasnom leveledet: de látván, hogy a' legtökéletesebb csendességben maradtam, hallván, hogy nem is gyaníthatom, mi tüzelhetett fel, végre ide adta; 's minthogy az apró írás miatt jóformán meg sem olvashatá, parancsolta, hogy olvassam el fennszóval. Szörnyű levél, édes Laczim, és nem hittem volna, hogy hat quart pagina írása alatt a' fellobbanás tüze el ne aludhasson: de annak, a' ki magát *így* látja bántatni, nem éppen oly felette szörnyű. — Engemet illetvén a' levél, kértem Asszonyámat, engedje nekem a' választólást reá. Megnyertem engedelmét, de úgy hogy a' válasz *magyarúl* legyen, hogy megolvashassa.

Mit köszönhetek én Jósinak és Klárinak szenvedéseim egész ideje alatt, azt én tudom. A' ki el van készülve hallására, jöjjön hallja, 's vádoljon osztán. Tudom én alkalmasint ki mit tett, ki mit tehetett; 's egyiknek másiknak és harmadiknak a' mit tett köszönnén, a' negyediknek és ötödiknek, hogy semmit nem tett mert nem tehetett, vétkül nem veszem; annak pedig a' ki úgy bánt velem, mint nem testvér, a' maga viseletét szívesen megbocsátom. De azért, hogy én Jósit és Klárit a' legszentebb háladatossággal szeretem, lehet-e ellenem panasza Miklósnak? ki szereti őtet inkább nálamnál?

Egyéberánt a' legtökéletesebb szabadságodban hagyom, hogy azt a Ferencz testvéredet, a' ki neked ellenséged — a' ki téged Asszonyámnak úgy fest, mint gonosz embert — a' ki feltette magában, hogy

názunknak egyezségét töviből kiforgatja — a' ki ellened Dienes előtt hazudott — a' ki téged Domokos, Kárner és Fráter István előtt bántott — a' ki becsületes characteredbe *kétkedik*, és *azért* kétkedik, mert egy könyvről nem úgy ítélsz, mint ő — a' ki tőled *azt* tudakozza, ha tudná-e Zsidó lenni? — a' ki veled csinosabban correspondeál, mint te bánsz vele — — ezt a Ferencz testvéredet, mondom, szabadságodban hagyom gyűlölni a' hogy tetszik; Laczi a' tűz igen becses dolog az emberben: de a' ki annyi hevességet érez magában mint te meg én, jól teszi, ha néha vizsgáló szemeket vét magára, 's ha úgy találja, hogy igazságtalan volt, érezze, hogy az emberséges embernek tisztí, helyre hozni a botlást.

Én már egynehány rendbeli leveleimben adtam jelét, hogy rád nem haragszom; és ha magyarázatokra szállottam, az nem azért esett, hogy tüzeimet elhűsem, hanem hogy tégedet meggyőzzelek a' felől, hogy én a' megbántás gyanánt vett tettekről semmit sem tudok. Mutassa meg az idő, ha állításom igaz volt-e. — Laczi, ne mérgcsitsük egymás ellen magunkat, 's Asszonyámat ne keserítsük. Szálljunk valaha magunkba, 's hagyjunk békét a' gyanúnak. Ha én az egyességet igyekszem-e kiforgatni, tudja Asszonyám, az én lelkem, és egy jó ember; 's az nekem elég. Élj szerencsésen. Öllelek szíves szeretettel

Ferencz.

26-dik Aprilis ismét egy levele jött Laczinak, nékem magamnak szólló. Imhol reá a' felelet:

Semjén 30. Aprilis 1802.

Édes Laczim, Azt a' leveledet, melyet talán egy nap írtál az Asszonyámnak írott minapival, nekem akkor adá meg a' Semjéni posta, mikor Miklóst Selindig kísértem. — Látván a' *Herr Bruder* compellatió, mit várhatok magából a' levélből, megszüntem olvasni, 's a Herr Brudert Miklósnak minden szó nélkül mutattam, a' ki hasonlóképen szó nélkül tekintett reám, s tovább olvasta az ujságot. Semmi édes Laczim! tűzbe valál, 's még akkor nem lehetett hozzád érni válaszomnak. — Mikiós megszólított, hogy ne olvassam most a leveledet; attól tartott, hogy az felháborít. Engedtem neki, 's még többet tettem: harag nélkül szórtam ki igen apró darabokban a kocsiból, hogy más valaki öszve ne rakhassa, ha meglelné is.

Azt kérded, ha öszve férhet-e a jó characterrel, hogy az ember elbeszéli, a' mit neki in Vertraulichkeit mondanak? — Nem fér! 's jele hogy én ezt tudtam; mert Dnek írván a' Susi lyánya nevelése 's Klobusiczkiné felől, egy nagyot, a' mi e két cikkelyre tartozik, elhailgattam; noha lehetetlen volt nem említenem. Ellenben ki ne tudja, hogy a' Morálnak ezen interdictuma alá nem *mind* tartozik az, a' mit két ember egymásnak mond. Lám D. az én hírem nélkül nem egy szót, hanem az egész leveletem neked küldi; melly ellen nékem ugyan semmi panasom.

A' meg nem olvashatott sorokból ezen subtrahálva lévő szók

tüntek szemembe: dumm dreistes Urtheil über die Mama von zweyen ihrer Kinder — Nem tudom, kiről mondtam; mert a substrahálás azt mutatja, hogy én mondtam. Vastag szó a *dumm*; és ha annak íratott volna a' levél, a' ki az ítéletet hozta, bizonyosan nem mondtam volna: mert én a' személyét tudom respectálni a' Gégneremnek, ha tettén felakadok is. — Édes Laczim; én jó fogamatot ígérek ennek a' két levélnek. Ahhoz szóllanak, a' kire valaha ez illett:

— — — sanguine junctus,
Mente tamen propior.

Ovid. Metamorph.

Legalább részemről semmi sem fog elmúlni, hogy testvéreim között, a' dolognak maga határa között, ellenem panasza ne lehessen egynek is. Adieu — Asszm Regmeczre ment.

Adieu.

F.

Dienes Öcsémhez.

Ér-Semjén, 20. May 1802.

Megengedj, hogy kedvetlen dologban jövök: de mivel kedvetlen rövid leszek. — Ma éppen délben veszem Levelét Laczinak, midőn Susihoz mentem ebédre. Onnan most jövök, elolvasom még egyszer, s irok. — De dato 11^{ae} May ír, és ismét Herr Bruder a' Compellatio, sőt a' textusban is Herr Bruder van egy helytt. No jó! — Elég az, hogy a' hozzád írt, és általam hozzá küldött hosszú Német levelemet in originali küldi nekem, némelly substrahált sorokkal.

(Az dd^o 2^{ae} Febr. íratott általam Dienesnek; és most Linczből jöven hozzá, ezen csomó elején áll.)

Alig érhetett kedvesebb dolog ennél; mert nem lévén meg nálam ezen levelemnek párja, nem tudhattam, mi lehet az, a' mi őtet olly irtóztató tűzbe hozta. Osztán sajnáltam és szégyeltem felette, hogy azt találtam írni, hogy két testvéreim az Anyánk cselekedetei felett dumm dreister Urtheilt hoznak, a' mint azt L. nekem a' minap szememre vetette: 's imhol a' legvilágosabb bizonyság, hogy én azt nem írtam teljességgel; és így sem sajnálnom, sem szégyelnem nem kell.

A' több substrahált sorok ezek:

(Lásd magát az általam Dienesnek írt levelet ezen csomó elején):¹

A' 10 punctumból nem tudom mellyik az a' mire mentséget kel-lene előhoznom. Talán nem is foroghat fel egyéb, hanem az, hogy a' mit L. felől írtam neked hogy nekem mondta, mondotta-e vagy nem? — Kérdőre veszem lelkem esméretit, ha neked hazudtam e ebben a' levélben és ezen punctumokban, 's az a' lelki esméret nekem azt feleli, hogy tudva ugyan nem hazudtam. Ha L.-nak csakugyan igaza van benne, hogy nem mondta, úgy én nem tudva hazudtam. Mellyet még mind ez ideig sem tudok. De ki tudja, hát ha nem jól említem, ha sin-cere hiszem is, hogy jól említem.

¹ E' levél, mint már jeleztük, hiányzik. Dékányi Kálmán közli.

A' n° 5re úgy tartom nem kell menteni (dasz er in dem Hause eines Mannes, wir Franz u D. sich sehr unartig betrug.

A' N° 6ra Domokos úr azt állítja, hogy úgy van (dasz ich mich in einem schönem Licht präsentiren konnte.)

A' N° 7re (lásd a' Dienesnek írt levelet a' 9-dik oldalon) azt mondom, hogy a levelet írván, nem tudtam, hogy azt L. látni fogja, mert úgy vele bizonyosan megkéméltem volna. Egyéberánt psychologisch concludáltam reá; azt tartván, hogy ha én támadtam volna meg mást a' más asztalánál — kivált úgy, hogy az szemtül esküdné hogy nem is tudta, hogy ő a' tárgya a' kifakadásnak, én azt felette fogtam volna sajnálni és szégyeleni. — A' mi a következését illeti, ha L. azt érti azalatt, hogy én azért az actusért meg nem szünök bosszút állani, úgy érthetem mit tesz az *Erbebe!* noha én azt tartom, hogy ő az én bosszúállásomtól nem félhet. — De én nem azt a' következést értem, hanem azt, a' miről Herczeg Rochefoucault azt írja a' maga arany sententiáiban, hogy a' *szép büszkeségű ember* (ilyennek néztem pedig L. is) könnyen megbocsátja azt, hogy más bántotta-meg őtet, de azt, hogy más őtet annyira ragadta, hogy ő bántott legyen meg mást, azt igen nehezen, vagy éppen soha nem bocsátja meg.

Ezeket vedd zur Wissenschaft. — Én nem panaszkodom, nem haragszom, 's elvárom mikor csendesedik-el L. 's magamat úgy igyekszem viselni ebben a' szörnyűre menő dologban, hogy érte idővel pirulnom ne kellessék. — Lnak ezt a' levelet ha tetszik megküldheted. Én azt sem próbálom, hogy a' *hosszút* küldéd-meg neki az én tudtom nélkül, noha fataliter ütött-ki. Adicu édes Dienesem.

*Kazinczy László levele K. Ferenczhez.*¹

Lintz den 25t July 1802.

Nach denen dier und mier bekantnen Verhältniessen erhielt ich heute einen Brief von dier — Sehr gerne will ich selben als den Beveis dessen annehmen, dasz du das Muthwillig verdorben gut zu machen trachtest — Da ich schon auch ein andersmahl offen war — so kann ich auch jetzt nicht verhöhlen dasz es einer vor komt, als wenn du mit der Geschichte des Onkel Peter meine Schwache Seite gesinnt hättest — Bruder das Mittel mich dier zum Freunde zu machen, ist das Simpelste in der Welt — und bestehet in der biederer behandlung meiner, und meiner Angehörigen — Willst du dieser meiner Aufforderung genüge leisten, so sey auch versichert, dasz ich alle mühe Anwenden werde das geschehene zu vergessen.

Aszonyám kezeit tsókolom — a lábomra és oldalomra jobban kezdek ugyan lenni, de még is nehezen járok, most itt ismét meleg fürdővel élek, de ez nem eléggé használnván, a jövő héten egy ide négy órányira levő fürdőbe fogok menni — Málit tsokolom, Josi tiszteli

¹ Ez és a következő levél németül van megírva és egy valószínűleg elveszett levél az előbbi sorozathoz csatolná őket. Így azonban csak a kettő együtt képez egy külön egészet. Dékányi Kálmán a közlő.

Asszonyámat miolta itt vagyunk majd nem három unyit nőtt. Adio Bruder Wollte Gott dasz du die Süsße Freude dich auch zärtlicher zu nennen nicht verdorben hättest Kazinczy.

Kívül czímzés: a Monsieur Monsieur François de Kazinczy
 p. Bude a/ *Ér-Semjén*
 Debreczin en Hongrois.

Kazinczy F. válaszának fogalmazványa.

Lieber Bruder, deinen Brief von 25 Jul. brachte mir die gestrige Post, und ich erhielt ihn diesen Augenblick, als ich von meinen Ritt nach Asszonyvására vom Pferde steige. — Du hattest mir aufgegeben, Nachricht einzuholen, ob beym Onkel etwas zu hoffen sey? Trotz den unangenehmen, widrigen Vorfällen zwischen uns, war es für mich Pflicht des Bruders und des Mannes, der weis was sich schickt — dir die erwartete Nachricht einzusenden; welches ich um so lieber that, weil es bey dir statt Beweises dienen kann, dasz ich jede Gelegenheit der Besänftigung sehr gerne ergreife. Übrigens achte ich dich und mich mehr, als dasz ich hätte glauben können, dasz deine schwache Seite hiedurch ins Spiel gezogen wird, oder dasz ich sie ins Spiel zu ziehen nöthig habe. — Auch sagte ich dir in diesen dir geschriebenen Brief kein Wort von diesen schon alternden Vorfällen; und es freite mich von der Mama zu hören, dasz du ihr geschrieben hast: F. megszűnt levelezni (etwas dergleichen, wenn der Ausdruck auch nicht just dieser war) és így mindketten nyugodtan lehetünk und etwas von der Comtesse Klobusiczky welches mich betraf. — Auch jetzt sage ich dir nichts über diese Geschichten. Ich will alles anwenden, das ich mit dir gut stehe, und mein Stolz soll mich nie albern machen, das zu erlangen zu trachten, was mir Kopf und Herz verbietet.

Da du hievon zu sprechen anfingst, so sey es mir erlaubt zu sagen, dasz mir auf Gottes Welt nichts angenehmeres geschehen konnte, als dasz mir mein an D. geschriebenes Brief wieder in die Hände kam. Ich sah hieraus, was ich schrieb und was ich nicht schrieb; denn ich hatte davon keine Abschrift. Er beruhigte mich und setzte mich in den Stand alles ruhig zu ertragen, und die Zeit ruhig zu erwarten, wo du mich einmahl wieder als Bruder ansehen wirst wollen. — Gesegnet sey der Genius, der mich beym Schreiben dieses Briefes die Hand führte, wenn ich auch nicht voraus sah, das er von D. weiter gegeben wird. — Und da ich für Pflicht achte unserer Auflösung entgegen zu eilen, so erlaube zu sagen dasz deine Zeile *Erbebe!* aus einen schrecklichen Missverständniss herrührt. Ob ich beyder Zeile: »Gebe acht, es wird Folgen haben! das geniert habe was du mir zumuthest, oder dasz, was Rochefoucault für die natürliche Folge jedes ähnlichen Schrittes anfehl, das mag Gott richten. Und ich sage kein Wort mehr, fahre fort den Gang zu gehn, von dem ich mir bewusst bin, nie gewiesen zu haben. Bruder es ist sehr gut, dasz der Mensch Galle und Stolz hat, aber der ungerecht wird, wird sich zu

schämen haben. Dies sey nicht als Vorwurf, sondern als Lehre für uns beide gesagt.

Morgen gehe ich nach Regmecz, um von dort auf Josis Copulation zu gehen. Hier ist nichts neues als dasz Nani einen Sohn, die Predigerin eine Tochter und Bernáth Gedeon auch einen Sohn hat. — Ich empfehle mich deinem gütigem Angedenken.

Er-Semjén, Am 5. Aug. 1802.

Ferencz.

Kazinczy F. levele anyjához 1803. aug. 29.

Ér-Semjén, Augustus 29. 1803.

Édes Asszonyám,

Az ide zárt nagy levél az Acsádi levélre való válaszom. A' dolog Asszonyám előtt kedvetlen, az én részemről pedig olyan, mint a' millyen egy 26. holnap olta fejtogatott keserűség végső kiomlása lehet. Kérem Asszonyámat az Isten nevében egykori szeretetére, méltóztassék nézni az én javamat is, a' ház közös javát is, 's a' köz nyugodalmat és azt, hogy az egykori egymáshoz való bizodalom és szeretet helyre állítódhassék és jöjjön le Asszonyanyám úgy, hogy a' dolgot leérkeztevel végsőképpen elintézhesse. Nem lehet azt többé reményleni, hogy a' dolognak tökéletes megváltoztatása nélkül nyugtot lellessünk. Próbáltuk azt eddig, 's mindég rosszabb lett a' dolog. Így az Isten vissza hozhatja a' megbomlott egyességet; csak aztán egymást újra ne bántsuk, egymáson újra ne praeceptoroskodjunk, az egymás örömeit respectáljuk.

Itt az eső meg nem szünt esni. Holnap csakugyan fel lesz minden takarítva, 's éppen tegnap ment el levelem Szabó Péterhez, hogy a' Szalárdi embereket szállítsa elő, kiknek magam is írtam, hogy jöjjenek.

A' dinnye szára megszáradott; többé nem fog érni. A' legszebb dinnyék éretlen maradtak. A' mi szükség felett való lesz, Nyíri eladja.

Az Öcsémnek két kanja döglött-meg. Az egyiknek a' bélét vágta ki a' másik, a' másíknak pedig a' torka körül volt sebe. Megnyúztam. Most nem vihetik, mert bűdös és kárt tehetne a' szalonába.

A' képeknek való skatulyát kicsinynek hagyta az asztalos. Nyilván a' Laczi képeről vette a' mértéket, mert csak az mehetett belé. És így a' fedeléhez kötettem a' képeket, hogy valami által ne lyukassza. Az Asszonyám fekete főkötös képe két árkus papirosba van a' képek közt. Azt a' Laczi ráamájába lehet tenni Regmeczen, mert az üvege itt eltört.

Nagy Gábor jókor vette a' Prokuratoriót. Nem felelt nekem semmit. Hihető dolga volt.

Azt várván, hogy a' nyomtatás olcsóbbá teszi az árpát, Ádám ma egy hete nem vett árpát a' héti vásárban, mert vékáját 11 garason adták volna. Nyíri azt mondja, hogy elhaladhat.

A' sokáig kötetlen állott rozs szalmája igen fekete, de a' szeme ki nem hullott.

A' köles le van vágva, de még fel nincs gyűjtve. A' paszuly lábán van.

Hat disznó, az a' két disznó és két malacz tökkel él az ólban. A' szénát még felezni nem lehet.

Berzeviczy Urnak bé fogom küldeni az Otományi írást, ha meg kapom onnan; — Ábrányba pedig magam megyek, ha Ádám Debreczenből haza jó, hová az én könyveim almáriomjáért ma küldöm, mert a' nagy almáriomból, két más almáriomot csináltattam.

A' venni parancsoltakat megvettem mind; csak a' két oka pamut van hátra; azt holnap hozza ki talán Ádám, mert holnapra ígérték, hogy kész lessz. — Itt a' faluban semmi hír, semmi újság. Váradról semmit nem tudok.

Málinak küldöm a' *kis kátét*. — A' Viczay képét is viszik ferslágban. Kérem az Öcsémet, hogy juttassa a' Fried Uram kezébe.

Ajánlom magamat anyai kegyességeibe, az Öcsémet és Menyemet 's Málit csókolom 's maradok alázatos tisztelettel

alázatos engedelmes fija
Ferencz.

Kazinczy Péterhez írott levele 1805. jún. 3.¹

Levél Bátyám — Kazinczy Péter Úrhoz. Ér-Semlyén 3d. Jún. 1805.

Uram Bátyámnak, Tek. Kazinczy Péter Úrnak. Ér-Semlyén, Június 3d. 1805.

Édes Uram Bátyám! Asszonyám Ur Bátyámat szándékozik megkérni sorsomnak elintézésére. Sajnálom azt; nem mintha Ur Bátyám ellen legkissebb kifogásom volna: hanem azért, mert a' hol az Anya nem indulatból szóll a' fijával, 's a' gyermek nem viseli magát tiszteletlenül 's háládatlanul az anyja eránt, ott könnyű a' dolgon általesni külső segedelem nélkül is. Ha tehát Asszm Ur—Baty. bírálja meg, hadd terjeszszem Ur B. elibe eddig szenvedett megkurításaimat 's azt a' módot, a' melly szerint azokat orvosoltatni óhajtom.

Haza szabadulván ezelőtt 4. esztendővel, az volt minden örömem, hogy valaha hozzáfoghatok a' gazdálkodáshoz 's helyre hozhatom a' mit elmúlaszték. Haszontalan öröm! nem tehettem semmit. Látván a' veszélyt, kértem Asszat, szóval is, írva is, más által is, hogy tenne olly karba, hogy valamit kezdhessek. — Jósef Öcsém volt az, a' ki mindég ellenkezett. Azt mondta, hogy oda lessz a' ház, ha mindennek adnak; mintha a' ház nem arra való volna, hogy mindennek legyen. Abba az opinióba tette magát, hogy ő *tud* — más senki *nem* tud, 's maga volt minden mindenben. Azt a' plánomot csinálta, hogy ne légyenek csak lovaim is; úgy én *semmi* voltam volna a' háznál, 's ő annál inkább lehetett volna *minden*. Végre — a' nélkül hogy szóllott volna velem, ha az ő planuma tetszik e, kítól abból a' mit rabságom előtt már bírtam, 's Jesztrebre hajt, mellé tévén, hogy építsek 200 f. egyg házikót, 's Semlyénből szarvas marhámat 's dísznaimat hajtassam oda. Meg kell

¹ A levélnek egy 10 lapos füzetbe leírt másolata és akkor írta Kazinczy F., mikor bátyja elvállalta, hogy elintézzze a közte és anyja közt fölmerült anyagi kérdéseket. *Dékáni Kálmán* közli.

vallani, hogy gyönyörű plánom! — Én, hogy telhetetlennek 's háladatlannak ne tessenem, és ne tetszhessem, felszedtem mindenemet 's kitolatván az atyai birtok' javából, feltettem magamban, hogy magamat az anyai birtok' javából kitolatni nem engedem, essék a' mi esik! — Kész vala az Öcsém egy házassággal is, mellynek az volt a' czéjja, hogy tartassam-e magamat a' feleségemmel. — Túrtem a' hogy lehetett. Minden jövedelemem az evés punctumán kívül (mellyet személyemre, inasomra, 's kocsisomra 's marháimra értek) az egy Kólyi szőlőm jövedelme volt; az pedig 300 ftot ad. Reám jött a' Kamara parancsolatja, hogy fizessek először 1068 azután 496 ftot — vettem szarvas marhát, hogy gulyabéli marhám száma szaporodjék, 's feltettem magamba, hogy akármelly elrekedésbe jutok, míg jól meg nem szaporodik, bikánál egyebet el nem adok 's nem is adtam — 's csuda e osztán, ha Kamarát 's interest, 's apró régi adósságocskákat fizetvén háromszáz f. jövedelem mellett, magamat bé nem értem, és 4 esztendő alatt háromezer f. vettem köitsön?

Megházasodván, életemnek 46dik esztendeje foly. Mi lesz belőlem, ha még sem fogok valamihez? — Be érem e magamat 300 fttal, fél esztendőre Száz forint czúlágnál többet nem kapván?

Hát József Öcsém úgy van e mint én? 's miért nem vagyok én úgy mint ő? Hiszen én szint úgy a' K. I. és B. S. gyermeke vagyok.

Kértem Asszonyámat a József Öcsémnek írt levelem által, hogy tétessen fel, mibe került rabságom? mit vettem volna ide haza azalatt? 's subducálván az egyiket a' másikból, hadd tudjam, mint állok. — Rosszúl vétetett a' kérdés. Asszm azt mondta reá e' napokban, hogy nékem nem számadóm. De bár magának számolna róla, mert ámbár gondolhatom, hogy sok ment fel reám 6¹/₂ esztendő alatt, annyi csakugyan nem hiszem hogy felment volna, a' mi bójöhett. — Osztán ebből még az lessz, hogy engem szemrehányás ér; én pedig akkor osztán kifakadok azzal a' mit Assztól és József Öcsémtől tudok, hogy az én rovásomra nem tartozik egy Váradi Dáma miatt tett Pesti út' 3. rendbeli Magyar ruha, a' tót atyafiakért való Bécsi köitség és a' Sulyovszky Tercsi hordozása. Elzárva lévén, én ezt magamtól nem tudom, annyiban adom a' mint vettem; 's adja Isten, hogy fel ne forogjon mind ellenem a' szemrehányás, mind más ellen.

Mikor Jósefné a' házhoz jött, nekik nem a' már fenn-álló régi Cselédház tisztított-ki lakású, hanem a' gyűrűváltáson kezdvén a' számlálást, négy holnap alatt lakhatóvá tétetett a' ház, az istálló. — Mikor Ferenczné jött a' házhoz, semmi készület nem tétetett. Kilencz hónapja múlt el a' gyűrűváltásnak, 's e' mai napig egy karó sincs leütve. Mi okozza ezt a' külömböztetést, és mit szúl az illy külömböztetés? — Nekem általadott Asszonyám egy pusztá telket, a' háta megett lévő táblával, hol majorom szérüs kertem fog állani. Úgy kívánta a' szükség, hogy Semlyénben maradjak, mert így magam láthatok az építéshez, 's inasom és kocsisom segíthetnek körülötte. Ez is, egyéb is arra vitt, hogy Asszonyámtól interimalis lakóul egy elrongyollott, de még is Úri formájú házat kértem, 's Asszonyám ide adta. Megtettem a' készületeket, vályogot kértem mástól falak felrakására, látta Asszonyám 's nem

szóllott. Azonban míg én dolgaim után járok 's Kázmérba utazom, megteszi a rendelést, hogy a' benne lakó ember ne mozdúljon. Lejő József Öcsém a Debreczeni szüreti vásárra, egy *Bárczay Ferencztől gyalázatosan ellopott* levélből azzal az *igasságtalan váddal fest le*, hogy én fenyegetőzőm, hogy testvéreimre kevélyen fogok lenézni, mert nekem Mánás feleségem lesz, 's Asszonyámat olly tűzbe hozá, hogy a' mi históriánk a hegyen nem vala kissebb, 's rútabb, mint a' Halmágyi és Domokos Jakab históriája, melyre majd az egész hegy összefutott puskával kergetvén egyike a' másikat. — Ekkor 14. nappal a' lakodalmam előtt izeni Asszonyám egy Zsidó által, hogy ne menjek az ígért házba, 's engemet minden gondolatom, óhajtásom 's kérésem ellen Keszérűbe küld, hogy a' világ nevetségére lakjam egy keskeny telken, paraszt házba, a' falu végén tő szomszédjába a' temetőnek, idegenek között! Igy Ferencz Keszérűben, József pedig Regmeczen nyolcz ezer ftos épületű Uri Udvarban. — Ha testvérek vagyunk e valljon?

Én pompát nem kívánok Sophie sem kíván, de a' ki statusa alatt viszi a' dolgát, magának köszönje, ha Misskreditbe jut 's nevetségessé lesz. Azt pedig a' József Öcsém kedvéért cselekedni nincs nagy kedvem.

Asszm azt mondja, hogy a' tavalyi termés gabona kazla megégvén, nincs pénze. — Azért úgy eszünk, mintha meg nem égtünk volna, 's ha a' Regmeczen tett írtás esztendőre elmaradott volna, ez is megeshetett volna. 'S valamint az Ipam segítette kölcsön vett pénzzel a' fiját: úgy segíthettünk volna rajtam is, mert adósságot nem paradára, hanem haszonra 's elkerülhetetlen fontos szükségből tenni nem rút. Valamint a' Gróf tett azt, úgy tettünk mi is Krainiknál, Rátkainál, a' Regmeczi Papnál.

Én 4 esztendő alatt a 300 ft jövedelem mellett 3000 f adósságot csináltam. Jósi capitalist csinál. Az csinál, mert Asszonyám maga mondja, hogy ő ad kölcsön. Vesse-fel Uram Bátyám 300 f. e az a' mit ő veszen. Tavaly 1200 f ára disznót ada el, és még 77 disznó maradt ősszel a' nyájban. Tartson Ferencz, László, Miklós is annyit, mi lesz úgy a dologból? Ő Regmeczen is Úr itt is Úr, mind ezeket pedig mi csak nézzük? — De ő *eggyütt szenved* Asszonyámmal. — Ugyan megjárná, ha Herczeg Esterházy is megszenvedteté magával.

Az én kérésem nem telhetetlenkedés, nem tiszteletlenség. Igasság van benne. F. és J. egy atyának, egy anyának gyermekei. Egy formává kellett volna őket tenni, és minthogy eddig nem tették, most kell egy formákká tenni. Eleget hízott József, hadd hízzon Ferencz is. József 46 esztendős korában másképpen fogja magát bírni; az pedig csak nem igasság.

Asszonyámnak 3dik menyé a' feleségem. Menthetetlen volnék, ha a' példák meg nem tanítottak volna, noha erre nem kellett példa, mert az illet előre lehetett látni. De J. Öcsém a' maga haszna miatt és érzvén, hogy úgy bánik Asszonyámmal a' mint akar az utolsó históriáig, és a' mint mostan fog megint, reszkírozta a' veszedelmet. Sophie Asszonyámmal tiszteletlenül nem bánt és vétkezném én is, ha azt mondanám, hogy Asszonyám legkissebb elkeseredésre adott okot túl azon, a' mit fellyebb

említettem, hogy engem és őtet másképpen tractált, mint József Öcsémet és Ragályi Máriát. Hogy a' néki készített ezüst ibriket és lábast Miklósnak adta Asszonyám, azt Sophie nem nehezteli, sőt tettetés nélkül örvend rajta; mind azért, mert Miklósnak az is flastrom annyi sebre, mind azért, mert az én kívánságom és a Sophie nem ezüst, hanem hogy *kezdhesünk valamihez*. Ez az oka, hogy a' Gróf propositiójára Sophie-t (a' ki az utolsó óráig mindég kért, hogy ne hagyjam ott) Kázmérban hagyám. Ez az óhajtasom, erre kérem Asszonyámat tulajdon nyugodalma és a' ház becsülete miatt. Ezt teljesítse Uram Bátyám. Az én kívánságom fölül minden azt mondja, hogy igasságos és hogy menthetetlen volnék, ha továbbá is hallgatván, magamat, feleségemet, maradékomat, a' gyermeki tisztelet miatt, mellynek szint úgy van határa mint más tiszteletnek, szerencsétlenné tenném.

Honnan van Asszonyámban ez az irresolutio — a' mi tiszteletre méltó, de ebben a' részben a' hihetelenségig gyenge Nagy-Atyánk' vére cselekszi e, a' ki szerette leányát, vejét, unokáját, és mégis mind Nyitrai successióját mind Mármarosi diurnumait oda hagyta, noha rajtunk látta az inséget, — én nem tudom. Mindenben maga akar lenni minden és ez által elveszi a bátorságot, hogy valamit kezdjek, mert hiszen úgy mindég tűz lesz, azt pedig ki óhajtja? 's József Öcsémnek voltak okai tavaly őszig azt vitatni, hogy *lehet úgy*, 's hogy ő megmutatja, hogy *az ő felesége kijő*, nem úgy mint a' Miklósé, a' kit arra ítél érdemesnek, hogy megégetessék, és a' ki eránt az vala a' dicsőséges princípiuma, hogy a' fiatal embert nyomorúság által kell megtanítani. — Az Isten igasságos 's vissza fizeteti a' jót jóval a' rosszat rosszal, az az mindeniket önmagával. Ennek hívésében áll a' Religio, nem abban, hogy másnak Vallásában piszkálgassunk; — abban áll a' Religio, hogy mással megférjünk. — Ő engem a' maga kondás bojtári bánásával, fél óráig tractált per az Úr, botot ígért, provocált, hogy kapjak belé; azt mondta, hogy Laczi soha bolondosabb cselekedetet nem tett, mint hogy forró nyavalyában létemkor Doctorért küldést projectált, hadd veszett volna el az ördög adta tökéletlen embere, 's azon levelmemre, hogy juhaimnak felével presentet tettem a' fijának, ezt mondta: és mind ezeket az Asszonyám és az ő vadságait egy szóval sem csillapító hitvесе előtt. Ő mondom engem a' maga kondás-bojtári bánásával a' guta által megütöttet és azolta is declarálja, hogy velem a' Mennysországban sem akar lenni. — Másfelé elég tágas az út! — levelmemre nem felel azt a' mit az educatio és jó tónus kíván nem teszi. — Az Idvezítő, a' ki azt parancsolja, hogy ha hetven hétszer bántanak is, bocsássunk meg, meg engedi, hogy a' megátalkodott gonoszt nézzük úgy mint a' pogányt és publicánust. Hagyjuk a' maga útján, míg magához tér. Én neki megbocsátok, mert nem tudja, mit cselekszik, 's könnyű megbocsátanom, mert az isteni Gondviselés ezt a' példa nélkül való gyalázatot, a' mellybe Asszonyám engemet az ő bizgatása és még egy két ember bizgatásai nélkül soha nem kevert volna, helyre hoztam egy minden eszes ember által szép-gondolatúnak nézett házasság által, és ez a' házasság éppen a' mocsok' ideje alatt készülvén, minden gyalázatot rólam örökre elháríta,

's e' szerint az isteni Gondviselés bennem eléggé megdicsőítette magát, és még jobban megfogja, mert nincs igazabb, mint az, hogy az ártatlanság az az az érdemetlen bántás megtalálja végre is a jutalmat, és még akkor is győz, mikor eltapostatik.

Maradok etc.

Ferencz.

Nyíri a Fiamal ki Menyén a Mezőre őszi Tavaszí vetésemet Muto-gasa Meg Menyí és Milyen jószáguk. Ugy osztán Mutasa meg azt a Három darab ősztí melyet a Fiam számára ki jegyeztettem Ugy a zabat és Tengerít is Melyet Mint tulajdon Magamét minden különböztetett nélkül fel és Meg dolgoztason Nyíri Buzát nem adok mert kevés van vetve ha őszel vetésre adok úgy a Lentsébúl is készen¹

Közli: DÉKÁNI KÁLMÁN.

BÖNGÉSZET A PANNONHALMI KÉZIRATTÁRBÓL.

Ismét néhány lapot teszek ezennel közzé pannonhalmi kéziratárunkból, a mik a magyar irodalomtörténet kedvelőit érdekelhetik.

Az első levél czimzés nélkül és befejezés nélkül való fogalmazvány, a melynek jellege dr. Guzmics Izidor kezeírására vall. A levél tartalma kétségtelenné teszi, hogy Dessewffy József grófhhoz van intézve. Guzmics Izidor viszonyát Desewffy József grófhhoz Zoltvány Irén dr.,² Kazinczy Ferencznek viszonyát a nevezett grófhhoz pedig Váczy János dr.³ eléggé megvilágította; úgy, hogy eléggé kiderül kihez intézte Guzmics ezen sorait. A gróf T. pedig, kiről továbbá szó van ezen levélben, gróf Teleki László lesz. Hogy melyik az az epigramma, melyről itt szó vagyon, azt irodalomtörténetünk kutatói állapíthatják meg.⁴

A további levelek Ferenczy Jákó benczés írónak szólnak, a ki akkor gyűjtötte adatait »Magyar Irók« című életrajzgyűjteményéhez és a ki az ezekben foglaltakat csak részben használta fel. Így a Fejér György által mellékelte leveleiben felsorolt latin munkákat csak annyiban említi, a mennyiben az ő munkájának tervezetével megegyezett. »Latin munkáiból, úgymond Ferenczy Fejérről, mintegy kilenczenkettőt ismerünk. Ezek közül legyen elég említenünk Dogmatikáját és a Codex Diplomaticust. Ezen, több mint 40 kötetre terjedő gyűjteményében hosszú élete bűvárlatának kincsét rakta le.«⁵ Szinnyei József már kimerítőbben közli Fejér György munkáinak jegyzékét⁶ és azért az eltéréseket a kettő között az

¹ Bossányi S. kezeírása. A kivágott lap a füzetbe van ragasztva, másik oldala üres. *Dékáni Kálmán* közli.

² Zoltvány Irén dr., Guzmics Izidor élete. Budapest, 1884.

³ Váczy János dr., Kazinczy Ferencz levelezése. 1890—1901. Budapest.

⁴ Lásd: gr. Dessewffy József munkái. III. k. 172. l. (Szerk.)

⁵ Ferenczy Jakab, Magyar Irók. Életrajz-gyűjtemény. Pest, 1856. 138. l.

⁶ Szinnyei József, Magyar Irók élete és munkái. Budapest, 1874. III. k. 253. lap.